

**Les coves 9 i 10 de
Cala Morell i els
seus patis**

Gustau Juan
Benejam
Museu de Menorca

Mayurqa
(1999), 25:
43-58

LES COVES 9 I 10 DE CALA MORELL I ELS SEUS PATIS

Gustau Juan Benejam

CALA MORELL I ELS SEUS ENTORNS

Cala Morell és una cala rocallosa a l'oest de la costa nord de Menorca, un bon refugi per a petites embarcacions. Al seu interior es pot veure el començament de la falla tectònica que divideix geològicament l'illa en dues parts: la tramuntana i el migjorn. Tres formacions geològiques es reparteixen el seu espai: al nord-est, dolomies juràsiques; al nord-oest, conglomerats terciaris; i, al fons de la cala, la plataforma de calcarenites miocèniques.

La contrada ha estat freqüentada per l'home d'ençà de la seva arribada a l'illa.

Al seu entorn hi ha tot un seguit de jaciments prehistòrics, d'habitat i funeraris, amb una ocupació que va del Calcolític a l'època romana: punta de s'Escullar, naveta d'enterrament de Son Morell, naveta d'habitació de Son Morell, Clariana, Biniatram, cap costaner de cala Morell i necròpolis de cala Morell.

LA NECRÒPOLIS: ANTECEDENTS

La necròpolis és als barrancs del fons de la cala. El grup més nombrós, avui tancat amb paret de pedra seca, és en una barrancada secundària del barranc principal que forma la cala.

Moltes de les coves, després de perdre la seva funció funerària, varen ser reapropades al llarg dels segles, amb finalitats diverses: com a elements auxiliars d'una explotació agrícola i ramadera, com a refugi de gent de la mar i, finalment, com a lloc d'estiuatge. Açò va fer que la major part de les unitats de la necròpolis fossin buidades del seu contingut funerari original i els únics materials que fins avui s'hi han pogut recuperar provenguin d'escombreres i reblerts fets amb materials dels seus interiors.

Encara que la necròpolis és esmentada a la major part de la bibliografia sobre l'arqueologia de Menorca, la moderna intervenció al jaciment va començar l'any 1988, dins el marc dels convenis entre el Consell Insular i els Ajuntaments de l'illa, sota la direcció tècnica del Museu de Menorca. La primera intervenció va ser una podada de la vegetació, neteja del barranc i de les coves, i delimitació del conjunt principal.

L'any següent, el 1989, es va fer una altra campanya de neteja, es va planejar el tancament i es varen començar a condicionar els viaransys interiors, es varen netejar els interiors de les coves 2, 11 i 12 i es van porgar els materials de l'escombrera exterior de les coves 11 i 12. El mateix any es va publicar la *Guia Arqueològica de la Necròpolis de Cala Morell*.

El 1990 i el 1991 les feines es varen limitar a fer una repassada a les neteges. En aquest període es va fer el tancament del conjunt amb una paret de pedra seca.

El 1992 es va fer una darrera intervenció a l'exterior de les coves 11 i 12, l'estudi de les quals va ser presentat a la comunitat científica en un congrés celebrat a Sàsser (Sardenya) el 1994. El mateix 1992 es va excavar part del pati de la cova 10.

A la tardor de 1993 es va començar una altra campanya de neteja i excavació. Es va fer una intervenció a la cova 2, que va consistir a buidar i porgar una petita faixa de terra remoguda que hi quedava a la part sud, d'on es varen recuperar alguns materials arqueològics i ossos humans, que han pogut ser datats amb ^{14}C . Tot seguit d'aquesta campanya, ja dins el 1994, es va acabar d'excavar el pati de la cova 10. L'estiu de 1995 es va excavar el pati de la cova 9.

ELS PATIS DE LES COVES

L'existència de patis excavats a la roca, davant coves d'enterrament artificials de l'edat de ferro, no era un fet desconegut a la prehistòria menorquina. C. Veny ja els havia descrits als seus estudis sobre la necròpolis de Callescoves.

L'excavació del pati de la cova 10 de Cala Morell va posar de bell nou el tema sobre la taula. Els resultats de l'excavació, tot i ser prou afalagadors, eren insuficients per poder treure conclusions sobre aquest tipus de construcció. A la mateixa necròpolis de Cala Morell hi havia encara tres o quatre possibles patis reblerts, aparentment de les mateixes característiques.

Així, es va decidir fer una nova campanya d'excavació i es va triar la cova 9, que és al costat de llevant de la 10.

LA COVA 10

La cova 10, tal com la vèiem abans d'excavar, era una cova de planta globular amb una pilastra quadrada amb capitell. Tot el conjunt era molt degradat i erosionat. Una part del sostre s'havia començat a esfondrar i hi havia una gran pedra a l'interior de la cova, a la dreta de la portalada. La seva façana, que mira al sud, estava també esfondrada. Davant hi havia un possible pati amb dos pedrots caiguts de l'esfondrament de la façana. S'hi arribava obrint-se camí entre mates, pujant el coster nord del barranc, on la roca mare era visible fins a pocs metres de la cova, en un pendent bastant dret; després, baixant un esglaó de mig metre, s'entrava dins la cova.

Es va decidir excavar aquesta cova perquè era l'única que, aparentment, podia tenir jaciment al seu interior: tot just entrant, davant la portalada, hi havia un petit rectangle de 2 x 4 m, on no es veia la roca. Aquest rectangle, una volta excavat, va tenir sols una potència de 10 cm i va donar només uns pocs fragments informes de ceràmica talaiòtica. En canvi, en intentar netejar l'exterior, va aparèixer un pati excavat a la roca, de forma trapezoïdal, on s'hi baixa des de la part exterior per tres escalons també excavats a la roca i que deixa la

portalada de la cova aixecada 2 m. A l'interior d'aquest pati, s'havia abocat, de qualsevol manera, part del contingut arqueològic de la cova.

ESTUDI DELS MATERIALS DE LA COVA 10

Els materials recuperats al pati de la cova es divideixen en tres grans grups: ossos humans, ceràmica i metall.

De la ceràmica, una volta neta, se n'han identificat trenta quatre peces, algunes de les quals han pogut ser reconstruïdes totalment. Són agrupables en dos conjunts:

A) Un primer conjunt el formen divuit peces, datables entre els segles IV i II aC: sis peces talaiòtiques, sis de campanianes i sis d'emporitanes.

Les sis peces talaiòtiques són: tres olles globulars, un vas de fons alt i dues pàteres d'imitació clàssica.

Les peces ibèriques emporitanes són sis gerretes bicòniques grises d'una ansa, de pastes i textures diverses.

Pel que fa a la ceràmica campaniana, són dues gerretes de dues anses, un bol, dues pàteres i el peu d'una altra pàtera.

B) El segon conjunt, el formen setze peces: onze de romanes i cinc d'ebusitanes tardanes.

La majoria dels materials romans són ceràmiques de parets fines típiques d'enterraments, amb fragments informes d'una àmfora i d'alguna ceràmica comuna.

El grup de ceràmiques tardeobusitanes és format per una àmfora quasi sencera i ceràmiques de taula.

També els metalls es poden dividir en dos grups. El més nombros – vint-i-una peces – és format per un conjunt de dinou objectes de ferro – ornaments personals, armes i sis possibles frontisses –, un fragment d'anella de bronze i un altre de plom.

El segon grup és format per onze claus de bronze de cabota cònica.

Els claus de bronze i el grup «B» de ceràmica formen un conjunt datable a la meitat del segle I dC.

La resta dels materials és datable entre els segles IV i II aC. Molt possiblement formen part de dos enterraments de diferent cronologia.

D'ossos humans n'hi havia relativament pocs i en molt mal estat, fet que dificulta el seu estudi. Tanmateix s'han recuperat un cert nombre de peces dentàries, sobre les quals el metge estomatòleg P. Florit ha fet un primer informe, amb els resultats següents: hi ha un total de 24 corones, que pertanyen a un nombre d'individus que va entre els 12 als 16, repartits per edats: menors de 15 anys, 3 individus; d'entre 17 i 25 anys, 10 individus; d'entre 25 i 35 anys, 1 individu; majors de 33 anys, 2 individus.

LA COVA 9

La cova 9 i el seu pati era una de les unitats de la necròpolis que havien estat reemprades fins a època recent: sabem que fins poc abans de fer la urbanització de la cala, als anys seixanta, havia servit de lloc d'estiueig de gent menestral.

Aquesta i alguna altra possible reutilització anterior varen ser la causa de tot un seguit d'intervencions que varen suposar un canvi fort de l'aspecte exterior de la cova.

La primera va ser l'aïvecament d'un marge a uns 16,5 m de la façana que, després de reblert, va donar com a resultat una ampla explanada on abans hi havia un coster rocallós; la part del pati era uns 30 cm per sobre d'aquesta explanada, amb una petita inclinació des del portal de la cova cap al sud. No sabem quan es va fer el marge; potser en època musulmana.

Una segona intervenció es va fer en convertir la cova en habitatge, i va consistir a fer una plataforma d'uns 6,5 x 5,5 m a la part esquerra del pati, per tal d'anivellar el terreny i fer-ne una mena de «menjador» amb tendal vegetal. La part dreta del pati es va tancar amb paret de pedra seca, bigues i teules i es va convertir en cuina, tot excavant-ne dues foganyes a la roca.

En començar l'excavació la cuina estava esfondrada. Hi quedaven part de la paret de pedra seca i arreu pedreny i trossos de teula moderna, escampats. Encara ara es poden veure a façana les empremtes de les bigues.

Una volta feta l'excavació arqueològica, el pati que va aparèixer té forma rectangular d'uns 5,25 x 4,5 m i una profunditat d'1,40 m a la portalada de la cova. També aquí s'havia abocat, de mala manera, part del contingut arqueològic de l'interior de la cova.

ESTUDI DELS MATERIALS DE LA COVA 9

Com a la cova 10, el pati de la cova 9 va donar tres tipus de materials: ceràmica, metall i ossos humans.

Dels fragments de ceràmica amb forma, se'n poden fer tres grups cronològics:

A) Ceràmiques romanes altimperials: un bol de terra sigil·lada africana-A, una cassola de fons estriat i un plat tapadora de vora fumada, tots tres del segle II dC.

B) Ceràmiques dels segles III-II aC: dos bols campanians, un bol i coll de gerra púnics, dues peces talaiòtiques que imiten formes clàssiques (un bol i una ansa de tassa). Aquí hem d'afegir tres llàgrimes de collar de pasta de vidre púniques, en no gaire bon estat.

C) Ceràmiques del talaiòtic mitjà: dotze pitoides, cinc bases de peces no identificables, una vora de gran olla, tres vores no identificables, una ansa, un monyó, una vora d'olleta globular.

Dels fragments informes cal destacar uns fragments de ceràmica romana de parets fines, de principis del segle I dC, un fragment informe de ceràmica musulmana comuna i alguns fragments de teula moderna, trobats als nivells inferiors juntament amb la resta de materials arqueològics.

Pel que fa als ossos humans, n'hi havia molt pocs dins el pati: tan sols bona part de dos crànies, alguns ossos llargs i dues embostes d'ossos molt fragmentats. En canvi s'han trobat un cert nombre de peces dentàries, que conserven 76 corones. De l'informe fet pel doctor P. Florit, podem resumir que s'han trobat peces que pertanyen a un mínim de 36 persones i un màxim de 44, amb la distribució següent per edats: menors de 15 anys, 6 individus; entre 17 i 25 anys, 17 individus; entre 25 i 35 anys, 13 individus; majors de 33 anys, 8 individus. Pel que fa a l'estat d'aquestes peces, tres presenten càries sense afectació pulpar, una càries amb afectació pulpar però no periapical, tres lesions de furcació periodontal i un abscess o quist.

De metall, se'n varen trobar un bon grapat de fragments. Identificables hi ha un ganivet de ferro de fulla triangular, una fulla corba d'un dall o una falç també de ferro, quatre anelles de plom i dos possibles punxons de ferro. Però la majoria són restes

d'anelles de ferro, restes de braçerols i torques, materials molt corrents en aquests tipus d'enterraments; però estan en tan mal estat que és impossible identificar-ne cap peça.

CRONOLOGIA

Cala Morell és una zona de Menorca que, d'ençà de l'arribada de l'home, ha tingut algun tipus d'ocupació quasi a tot el llarg de la història. En el moment de redactar aquest article s'ha intervingut arqueològicament en quatre punts del jaciment: les coves 11 i 12, la cova 2, la cova 10 i la cova 9. Tots aquests punts han donat material, encara que fragmentari i fora del seu lloc original.

Les coves 11 i 12 són la part més antiga del jaciment i, tant per la seva tipologia com pels materials que s'hi han trobat, podem afirmar que són del Calcolític / Bronze inicial i que es varen tornar a emprar al Bronze mitjà. Devien ser contemporànies a l'assentament costaner que hi ha a la punta exterior de llevant de la cala.

Les altres tres coves on s'ha intervingut (la 2, la 9 i la 10) són, per la seva tipologia, coves de l'edat del ferro, com tantes altres d'arreu de Menorca. Totes tres han donat materials arqueològics ben datats i datacions de C. 14 calibrat, que mostren un tís de la necròpolis des del talaiòtic mitjà (moment en què es degueren excavar la major part dels enterraments que hi coneixem) al segle II dC. A la 2 hi havia entre 10 i 20 cm de terra remoguda, d'on es varen poder recuperar alguns fragments de ceràmica talaiòtica i clàssica de vernís negre, dues llàgrimes de collar de pasta de vidre púniques i uns pocs ossos humans, sobre els quals es va treure una datació de C. 14 calibrat, que va donar una cronologia d'entre els segles IV i II aC (C. 14 cal, aC 384-199).

De la cova 10, en tenim una datació de C. 14 calibrat d'entre finals del segle II i segona meitat del I aC (C. 14 cal, aC 166-31); tenim, a més a més, ceràmiques ben datades. A la cova 9 s'ha pogut documentar material del talaiòtic mitjà, més antic que el que s'ha trobat a la cova 10, però també algun material talaiòtic tardà amb peces d'importació púniques i itàliques, i restes de tres peces de ceràmica africana del segle II dC. Hi ha dues datacions de C. 14 calibrat sobre mostres d'os humà (C. 14 cal, aC 395-115 i 530-345). Tots els materials recuperats en aquestes tres coves són ja coneguts i datats en altres indrets de l'illa i les seves datacions absolutes, fetes sobre mostres d'os humà, coincideixen amb les cronologies atribuïdes als materials.

CONSIDERACIONS FINALS SOBRE ELS PATIS

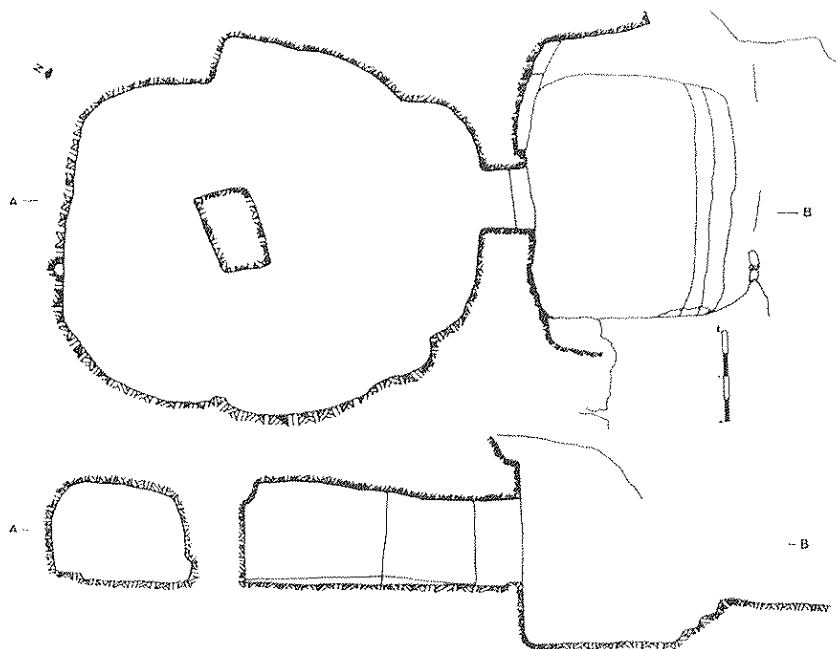
Els patis de les coves 10 i 9, que hem excavat, tenen les particularitats següents: ni els patis ni les coves són excavats en penya segats o parets rocalloses verticals, sinó a la part alta de costers; els patis queden entonsats, en relació a la línia originària del coster, talment que deixen un gran clot davant la cova, on s'hi baixa per tres escalons excavats a la seva part exterior: la portalada de la cova, rectangular, queda alçada, al centre d'una façana còncaua vertical; no s'ha trobat cap pista d'indici de possibles escalons que facilitassin l'accés a l'interior de les coves. D'altra banda, la resta de les coves de l'edat del ferro de Cala Morell o tenen la portalada arxecada a una paret vertical amb la façana còncaua excavada a la roca o, si estan excavades en un coster, aconseguïen aquest tipus de façana mitjançant l'excavació d'un pati al davant, com es el cas de les coves 9 i 10; hi queden tres patis sense excavar que, molt probablement, són del tipus de les dues coves esmentades.

Cree que amb els coneixements que avui en tenim, podem fer, com a màxim, una hipòtesi de treball, però de cap manera una interpretació mínimament demostrable: per què en tallar la roca d'un coster per excavar-hi una cova d'enterrament, hi excavaven al davant aquests patis enfonsats? Per deixar-hi la portalada de la cova alçada i evitar que els carronyaires terrestres es menjassin els cossos? Tenien alguna funció ritual aquests patis? Tal com hem ens han arribat i les hem pogudes estudiar, les coves 9 i 10 de Cala Morell no donen resposta a aquestes preguntes.

BIBLIOGRAFIA

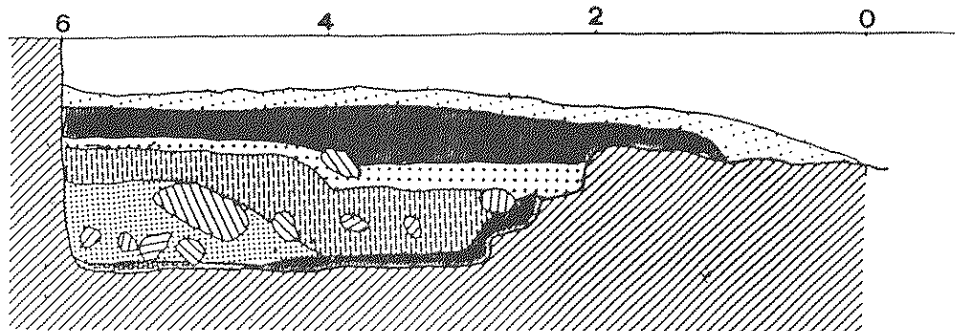
- GORNÉS HACHERO, J. S. (1996) «Arqueología de la muerte y cambio social: análisis e interpretación de la necrópolis de Cales Coves, Menorca». *Complutum*, 7. Madrid.
- GUERRERO AYUSO, V. M. (1976) «El yacimiento funerario de Son Boronat». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 830-831. Palma.
- JUAN BENEJAM, G., 1996: «Sopravvivenza della popolazione rurale a Minorca: le ceramiche romane di Cala Morell». *Actes del XII Convegno di studi L'Africa Romana*. Olbia, Sardenya.
- JUAN BENEJAM, G.; PLANTALAMOR MASSANET, L. (1994) *Le grotticelle 11 i 12 di Cala Morell (Ciutadella, Menorca)*. Sàsser, Sardenya.
- PLANTALAMOR MASSANET, L. (1991) *L'arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Treballs del Museu de Menorca, 12. Maó.
- PLANTALAMOR MASSANET, L. ET ALII (1989) *Guia Arqueològica de Cala Morell*. CIM, Maó.
- VENY MELIÀ, C. (1974) «El conjunto de cuevas artificiales de Biniparratx (Menorca)». *VI Symposium de prehistoria peninsular. Prehistoria y arqueología de las islas Baleares*. Barcelona.
- (1982) «La necrópolis de Cales Coves, Menorca». *Bibliotheca Praehistorica Hispana*, vol. XX. CSIC, Madrid.

LÀMINA I

Planta i secció de la cova 9 (L. Plantalamor)

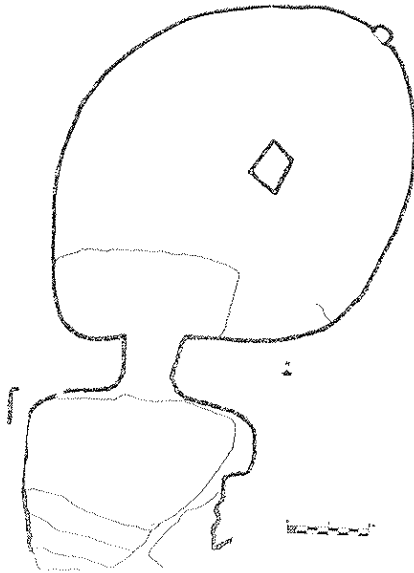
LÀMINA II

- /// Roca mare-pedres
- ... Terra vegetal
- Terra marronenca amb arena i pedres.
- ... Arena ocre
- ... Arena ocre més clar
- Sauló
- Terra negra fina
- Terra cendrosa fina

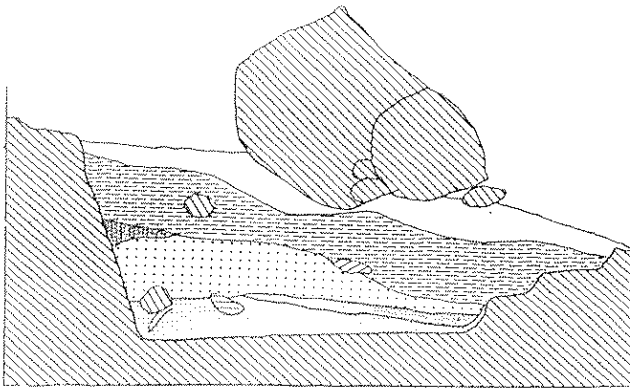
Tall estratigràfic de l'excavació del pati de la cova 9

LÀMINA III

Planta de la cova 10

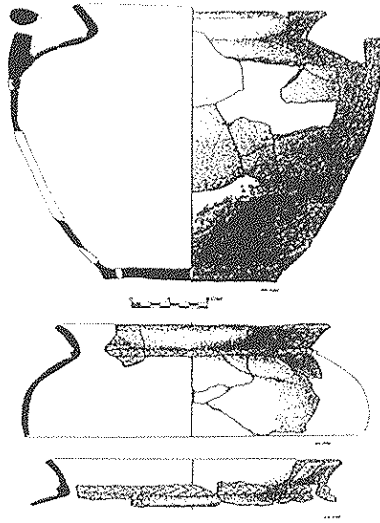
LÀMINA IV

- Pedra-roca mass
- Terre vegetal
- Arene ocre
- Arene i cendra
- Sòl ió
- Cendra fina negra
- Terre cendrosa fina

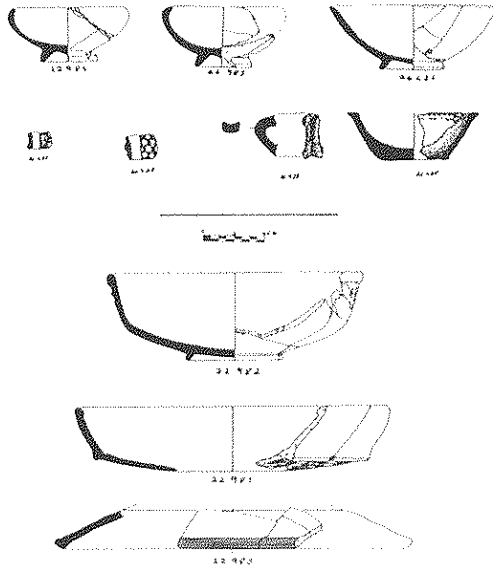
Tall estratigràfic de l'excavació del pati de la cova 10

LÁMINA V

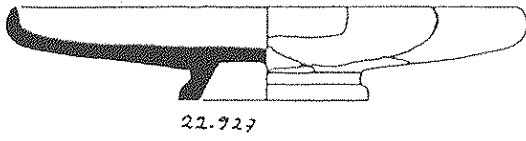
Cova 9. Ceràmica del grup C (R. Juan)

LÁMINA VI

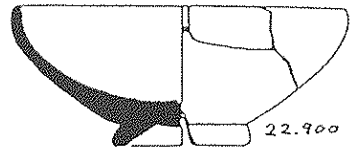

Cova 9. Dalt, ceràmica del grup B; baix, ceràmica del grup A

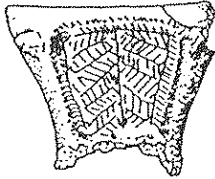
LÀMINA VII

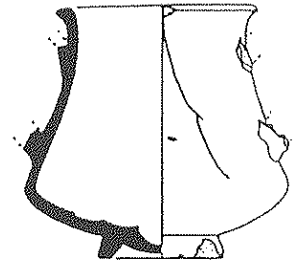
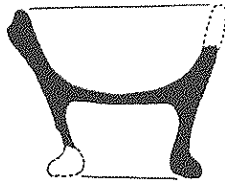
22.927

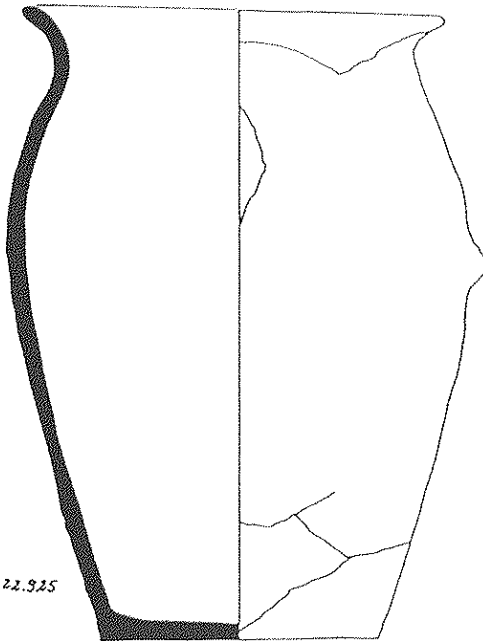
22.900

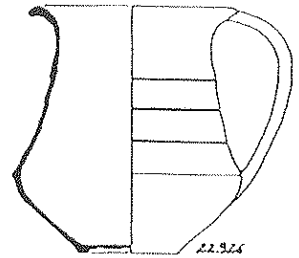
22.904

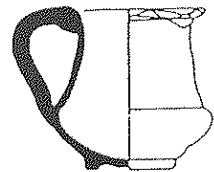
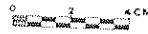
22.903

22.925

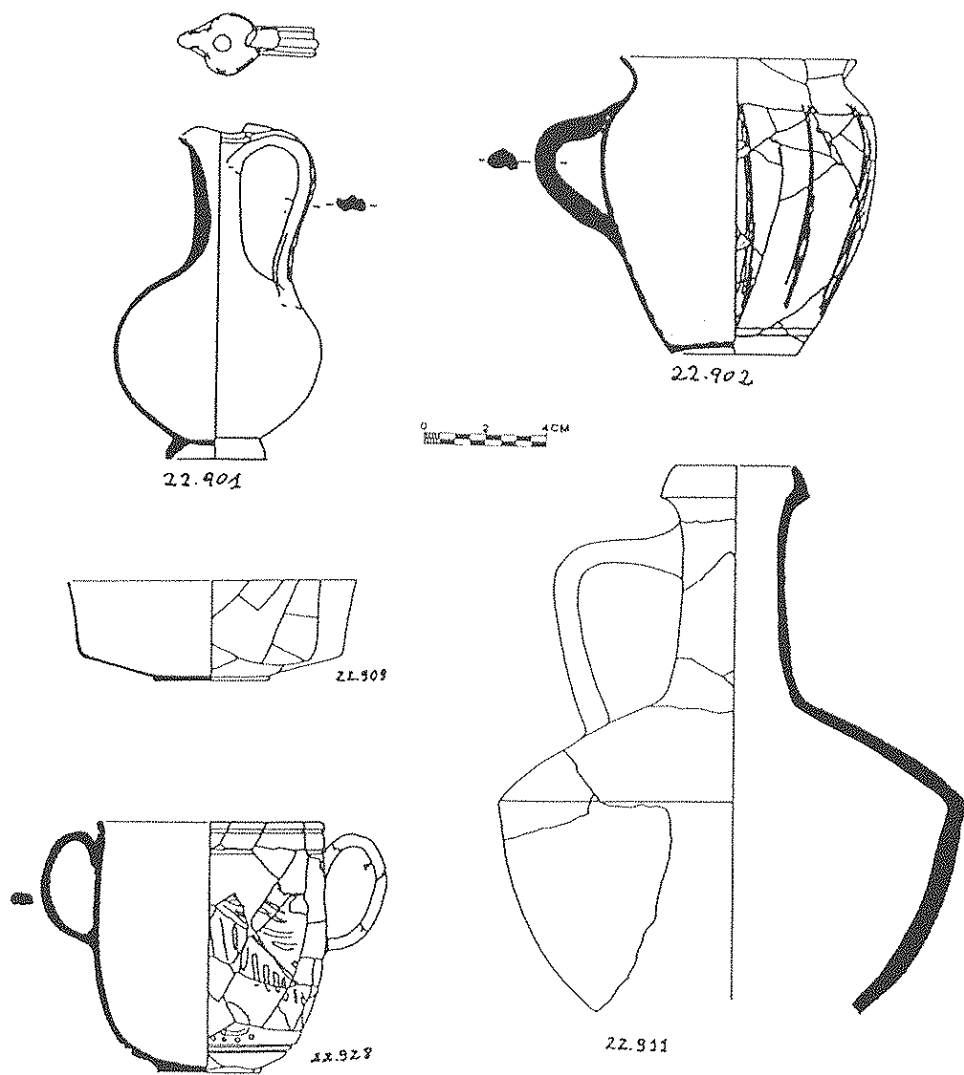
22.926

22.905

Cova 10. Ceràmica del grup A

LÀMINA VIII

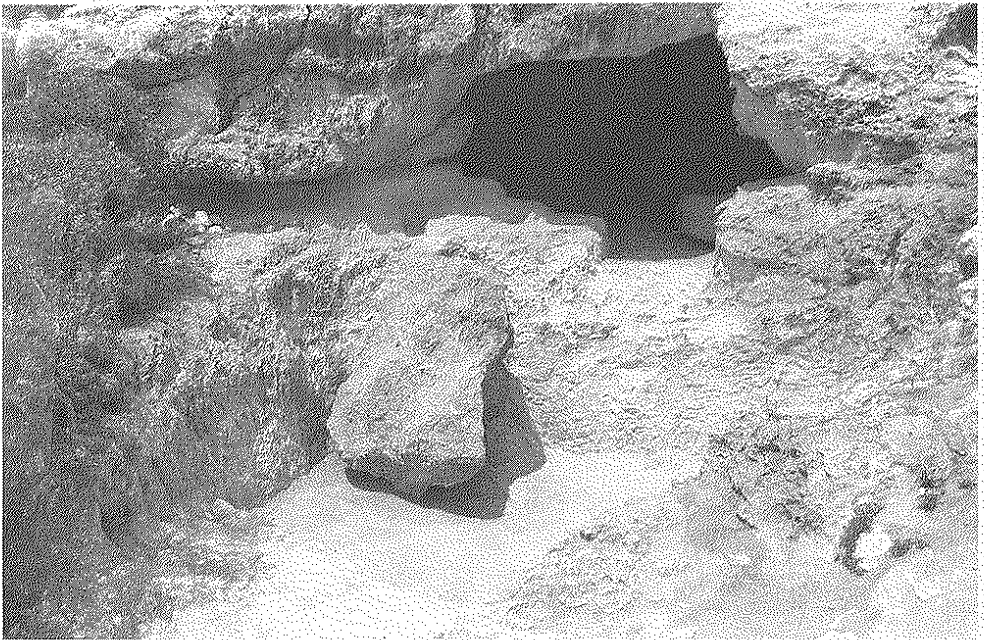
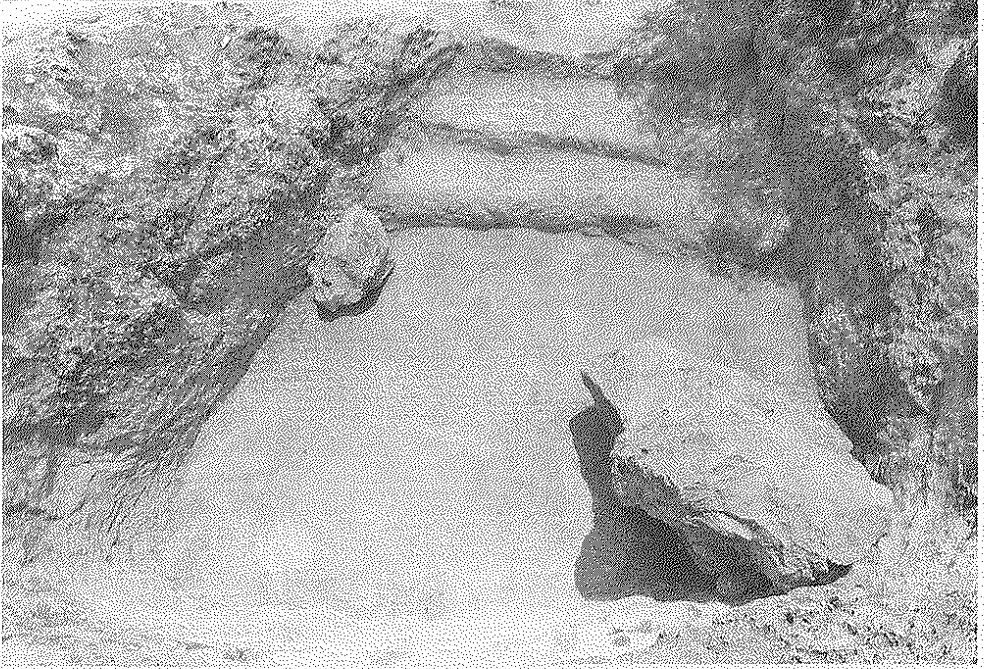

Cova 10. Ceràmica del grup B

Fotos: 1. Vista general de la necròpolis; 2. Exterior de la cova 9 abans d'excavar

Fotos: 3. Pati de la cova 10 vist des de dalt; 4. Estat actual de la façana de la cova 10 amb el pati davant

Fotos: 5. Interior de la cova 9; 6. Dues fulles de llentiscle impreses en un fragment de ceràmica talaiòtica de la cova 9

